

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ

НАСЛІДКИ КОРСУНСЬКО-ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ
У ШКІЛЬНІЙ ПРОГРАМІ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Дипломна робота

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Виконав: студент 4 курсу
07-441 групи
Спеціальності 014 Середня освіта,
спеціалізації 014.03. Історія
Освітньо-професійної програми
«Середня освіта (історія)»
Кузьмічов Володимир Віталійович

Керівник:
к.і.н., доцент Батенко Г.В.

Рецензент:
Коновалова Г.В., к.і.н., доцентка
кафедри суспільних наук
Херсонської філії Національного
університету кораблебудування
ім. адмірала Макарова

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ВТРАТИ РАДЯНСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ ВІЙСЬК ВНАСЛІДОК КОРСУНСЬКО-ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ТАКТИЧНИХ ПОМИЛОК.....	6
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ КОРСУНСЬКО-ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ НА ПОДАЛЬШЕ РАДЯНСЬКО – НІМЕЦЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ.....	21
РОЗДІЛ 3. НАСЛІДКИ КОРСУНСЬКО-ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ У ШКІЛЬНІЙ ПРОГРАМІ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.....	27
ВИСНОВКИ.....	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	37
ДОДАТКИ.....	43

ВСТУП

Актуальність дослідження. Незалежна Україна сьогодні виборює можливість бути вільною від зазіхань іноземців. 24.02.2024 року з боку росії почалось повномасштабне вторгнення, а попередні вісім років Чернігівська, Сумська, Харківська, Дніпропетровська, Правобережна Херсонська області перетворилися на військовий кордон, але масований наступ виявився неочікуваним.

Корсунь-Шевченківська операція посідає одне із визначних місць у військовій історії. Багато років науковці дотримуючись політичних вимог обережно ставилися до пам'яті героїв останньої великої війни. Сьогодні у нас з'явилася можливість звернутися до праць європейських науковців, істориків та побачити, що Корсунь-Шевченківська операція дійсно відіграла важливу роль в подальшому радянсько-німецькому протистоянні. Радянські війська внаслідок Корсунь-Шевченківської операції мали можливість повернути під свій контроль усю територію УРСР і просунутися по території Молдови, Румунії, Польщі. А німецькі війська дедалі швидше втрачали військову ініціативу на полі бою.

Об'єкт дослідження. Наслідки Корсунь-Шевченківської операції у європейській історіографії.

Предмет дослідження. Вплив втрат радянських і німецьких військ внаслідок Корсунь-Шевченківської операції на розвиток подальшого радянсько-німецького протистояння, наслідки Корсунь-Шевченківської операції у шкільній програмі з історії України.

Мета дослідження. Охарактеризувати наслідки Корсунь-Шевченківської операції за допомогою європейської історіографії. Надати методичні рекомендації щодо проведення уроку на тему «Наслідки Корсунь -Шевченківської операції» для учнів 10 класу.

Завдання дослідження.

- порівняти і проаналізувати втрати радянських і німецьких військ в результаті Корсунсько – Шевченківської операції, що представлені у європейській історіографії;
- визначити бачення та висновки науковців щодо впливу Корсунсько – Шевченківської операції на подальше радянсько – німецьке протистояння;
- розробити методичні рекомендації проведення уроку на тему «Корсунсько – Шевченківська операція» для учнів 10 класу.

Історіографія питання. Тема результатів Корсунь-Шевченківської операції та її впливу на подальший наступальний рух радянських сил присвятили увагу європейські історики, зокрема військові; ті, хто брав безпосередню участь у Другій світовій війні. А саме: англійські науковці Дж.Фуллер, М.Хейстингс, К.Беламі, Р.Батлер, Д.Еріксон, М.Гілберт, Л.Гарт, Д.Ірвінг, Е.Мовсдлей, чехословацький військовий мемуарист Л.Свобода, польський військовий історик Г.Темкін, українські історики В.Грицюк, І.Патриляк, М.Боровик, О.Лисенко, італійський історик Д.Боффа, молдовський історик Р.Удлер «The Cursed Years», шведські історики Н.Цеттерлінг й А.Френксон та інші. Противагою для переважної більшості європейських науковців виступає радянська історіографія: робота І.Конєва «Записки командуючого фронтом», видання «История Второй мировой войны. Том 8».

Радянські військові залишили багато мемуарної літератури, яка глорифікувала стратегію й тактику радянської армії. На сьогодні доступні українські та європейські архівні матеріали, за допомогою яких можна досліджувати наслідки Корсунь-Шевченківської операції. Архіви рф, в яких зберігають документи II Світової війни та дані про наслідки операцій є недоступними, оскільки наслідуючи радянську епоху росія не хоче розкривати архіви про «Сталінград на Дніпрі» і про невдалі наступальні бойові дії, які були після Корсунь-Шевченківської битви.

Хронологічні межі. січень-лютий 1944 рр..

Територіальні межі. м. Корсунь-Шевченківський.

Методологія дослідження. Під час дослідження теми кваліфікаційної роботи використовувалися методи аналізу, синтезу, порівняння, статистичний, компаративний. Принцип об'єктивності та історичності.

Практичне значення роботи. Результати дослідження даної кваліфікаційної роботи можна використовувати для написання тез виступів на студентських наукових конференціях, для проведення уроків, позакласних заходів, присвячених подіям II Світової війни.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1.
ВТРАТИ РАДЯНСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ ВІЙСЬК
ВНАСЛІДОК КОРСУНЬСЬКО-ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ ЯК
РЕЗУЛЬТАТ ТАКТИЧНИХ ПОМИЛОК

У результаті Корсунь-Шевченківської операції Третій Рейх зазнав значної поразки. Це було викликано тим, що Гітлер вперто настоював на тому, щоб німецькі війська будь-якою ціною захищали оборонні рубежі, навіть не прислуховуючись до думки німецьких військових керівників, які рекомендували фюреру діяти більш раціонально з приводу ведення бойових дій проти Радянського Союзу. Саме через впертість Гітлера німці зазнали марних втрат, які сягали приблизно 37 тис. осіб та у значній кількості техніки, зброї. Що стосується СРСР, то, незважаючи на те, що радянські війська, у порівнянні з німецькою стороною, мали майже вдвічі більше втрат у людях і, як і німці, значні втрати у техніці та зброї, Радянський Союз здобув доволі важливу для себе перемогу над німцями, яка дозволила розвинути подальший наступальний успіх проти Третього Рейху. Тобто, великі втрати радянської сторони після операції, на відмінно від німецької сторони, були виправданими.

Для того, щоб об'єктивно оцінити втрати обох сторін внаслідок Корсунь-Шевченківської операції, необхідно окремо розглянути радянські і німецькі втрати. Спочатку розглянемо втрати німецької сторони.

Г.Темкін, польський військовий науковець, вказує на той факт, що радянська і німецька сторони намагалися представити результат Корсунь-Шевченківської операції як переможним [9, с. 158]. Г.Темкін, дослідивши дані обох сторін щодо втрат німців у Корсунь-Шевченківській операції, встановлює, що кількість втрат 18 тис. чоловік [9, с. 158].

Г.Темкін об'єктивно використовує числові показники щодо втрат німців і щодо кількості німецьких військових, яким вдалося вирватися з радянського котла. Оскільки радянська історіографія майже «в один голос» свідчить про те, що «німці втратили 55 000 убитими та пораненими та 18 000 полонених». Такі твердження можна знайти в праці І.Конєва під назвою «Записки командуючого фронтом» і у виданні «История Второй мировой войны. Том 8» [2; 9; 17]. Що стосується німецьких даних щодо кількості осіб, яким вдалося вирватися з радянського котла, Темкін зробив посилання на німецького журналіста і письменника П.Кареля, який є автором праці «Scorched Earth: The Russian – German war, 1943-1944», де вказуються саме ці дані щодо тих, хто благополучно вирвався з радянського котла [9; 21]. Отже, радянські та німецькі дані введені вірно у праці Г.Темкіна.

Але не дивлячись на те, як обидві сторони зменшують числові показники втрат і представляють у вигідному для себе світлі результати Корсунь-Шевченківської операції, Г.Темкін зауважує, що німці понесли значні втрати, які в подальшому негативно вплинули на них та позитивно - на радянську сторону в плані стратегії.

Г.Темкін підкріплює свою думку тим, що вагомі втрати німців були не тільки в людях, а й у зброї. На думку Темкіна, та частина німецького війська, що врятувалася з котла, не була придатна для подальших бойових дій [9, с. 158].

К.Беламі, англійський дослідник, зазначає, що кількість німецьких військовополонених сягала 18 тис. осіб [19, с. 606] та свідчить про те, що більшість німецьких військових, які перебували в оточенні, загинули [19, с. 606], але не вказує конкретної цифри, яка б свідчила про втрат німців.

Таким чином, К.Беламі схиляється до радянської історіографії щодо втрат німців. Оскільки автор повністю підтверджує кількість полонених німців, яка наведена в радянських даних і майже погоджується з кількістю загиблих німців.

Л.Гарт, англійський військовий історик, солідарний з думкою двох попередніх авторів щодо кількості полонених [24, с. 570]. Але на думку Л.Гарта, кількість визволених німців з радянського котла сягала 50% від загальної кількості осіб яка перебувала у Корсунській кишені [24, с. 570]. Варто зазначити те, що загальна кількість оточених німців, наведена в праці військового історика, не можна назвати стовідсотково правильним. Оскільки К.Беламі зазначає, що загальна кількість оточених сягала 73 тис. осіб. Г.Темкін вказує, що в Корсунь-Шевченківськ перебувало 56 тис. оточених німців. А Л.Гарт – 60 тис. осіб.

Л.Гарт посилався, як на радянські джерела, так і на німецькі. Історик підтвердив дані щодо полонених німців за радянськими джерелами, а дані щодо визволених із радянського котла наводить за німецькою історіографією.

Д.Ірвінг, англійський історик, майже повторює дані німецької історіографії щодо кількості німецьких військових, які змогли вирватися з Корсунь-Шевченківського котла [25, с. 653].

Д.Ірвінг, як і Л. Гарт, К. Беламі та Г. Темкін, дійшов висновку, що німці покинули своє важке спорядження [25, с. 653].

Можна погодитися з твердженнями Д.Ірвінга щодо втечі німців від радянського котла на захід, до річки, в яку одна частина німецьких військових стрибнули, решта - перейшли її вбхід або потонули в ній [25, с. 653]. Оскільки на географічній карті можна побачити, що на заході від м. Корсунь-Шевченківський протікає р. Рось, яку Д.Ірвінг мав на увазі (додаток Б). Під час подій Корсунь-Шевченківської операції вода дійсно могла бути крижаною, оскільки бойові дії відбувалися взимку. І саме в крижаній воді частина німецьких військових могли загинути. Не можна виключати й того, що частина німців перейшла вбхід крижану воду. Таким чином, аналітика Д.Ірвінга має право на існування, але конкретних або приближених до реальності кількостей втрачених людей він не наводить.

М.Хейстінгс, англійський науковець, майже повторює дані німецької історіографії щодо кількості військових (німецьких), яким вдалося вибратися з Корсунського оточення [16, с. 503]. Нагадаємо, що представники німецької історіографії перебільшували дані щодо тих військових, які благополучно вирвалися з радянського котла з метою донести до суспільства, що результати подій Корсунь-Шевченківської операції склалися для німців доволі успішно і слова М.Хейстінгса, про те, що німецькі військові здатні відчайдушно битися у найскрутнішій ситуації у даному випадку є доволі завуальованими [16, с. 503].

Б.Перет, англійський історик, посилається на радянську та німецьку історіографії щодо кількості німецьких втрат на полі бою та кількості німецьких військових, яким вдалося вирватися з радянського котла [28, с. 177].

Не можна погодитися з твердженням Б.Перета з приводу відсутності суперечок щодо радянських даних [28, с. 177]. Представники радянської історіографії також перебільшували статистику німецьких втрат задля того, щоб донести до суспільства, що Корсунь-Шевченківська операція є суцільною перемогою СРСР.

Аналітика Темкіна і Перета щодо німецьких даних по кількості звільнених німців з радянського котла є однаковою. Г.Темкін заявляв, що, незважаючи на кількість звільнених німців з радянського котла, все одно декілька бойових потужних дивізій перестали існувати. Жодне військо, яке перебувало в оточенні, не було здатне брати участь в подальших бойових діях. Б.Перет підкреслює, що німецький корпус і танкова дивізія СС Вікінг вимагали повного переоснащення і були непридатні до дій протягом кількох місяців, незважаючи на кількість німців, які благополучно вибралися з котла [28, с. 177].

О.Річард, британський історик, зазначає про знищені німецькі війська, які перебували в Корсунському оточенні [27, с. 235]. Але

британський історик не акцентував увагу на даних, що стосуються німецьких втрат у радянському оточенні.

Тим не менш, британський науковець проаналізував втрати групи Штеммермана: з 30 тис. загинули 20 тис., включаючи Штеммермана, 8 тис. було взято в полон [27, с. 235]. До загиблих О.Річард включив осіб, які постраждали від козацької кінноти, артилерії, танків [27, с. 235].

Р.Батлер, британський дослідник, майже погоджується з даними К.Беламі щодо загальної кількості німців, які потрапили в Корсунь-Шевченківський котел, але в той же час не погоджується з висновками Л. Гарта [20, с. 117].

Як і в німецьких даних, Р. Батлер зазначає, що кількість німців, яким вдалося прорватися з радянського котла, сягала 35 тис. [20, с. 117]. Доречніше в черговий раз згадати слова Г.Темкіна, який казав, що німці могли перебільшити дані з метою представити результати Корсунсько – Шевченківську операцію як свою перемогу.

Також не варто повністю довіряти фото в книзі «SS-Wiking : the history of the Fifth SS Division 1941-45», розміщене на ст. 117, що підтримує цитату про вдалий прорив 35 тисячних німецьких військових з радянського котла (додаток В). Оскільки фото могло бути зроблене у будь-якій місцевості у зимню пору.

Британське видання «The Oxford companion to the Second World War» погоджується з більшістю згаданих авторів-однодумців та з німецькою історіографією з приводу кількості німців, яким вдалося вирватися з радянського оточення, але не вказало втрат німців на полі бою [33, с. 444].

Д.Еріксон, британський науковець, вказує на той факт, що і радянська і німецька сторони намагалися продемонструвати результати Корсунь-Шевченківської операції для обох сторін переможними [22, с. 389].

М.Гілберт, доктор Оксфорда, свідчить про те, що станом на 16 лютого союзники здобули велику перемогу [23, с. 499], що на Східному фронті загинуло щонайменше двадцять тисяч німецьких солдатів за радянськими оцінками, і 55 000 під Корсунем, оскільки під Корсунем радянські війська знищили останні німецькі сили в закруті Дніпра [23, с. 499]. Твердження Гілберта базуються на радянських даних щодо кількості загиблих німців під час Корсунь-Шевченківської операції.

Аналізуючи великі числа німецьких втрат, автор вказує, що в ході однієї вдалої Корсунської операції противник втратив вдвічі більше, ніж увесь Східний фронт, що не відповідає реаліям війни.

Е.Мовдслей, британський історик, досліджує німецькі і радянські дані, і в черговий раз демонструє, що обидві історіографії намагалися представити результати Корсунь-Шевченківської операції як свої перемоги [26, с. 273].

Підтримуючи висновки Д.Ірвінга, К.Беламі, Г.Темкіна, Л.Гарта, Е.Мовдслей свідчить про втрату німцями важкої техніки [26, с. 273]. Але конкретної чи приблизної кількості втрат європейські науковці так і не вказали.

Е.Мовдслей включив до своїх досліджень дані про поранених німців, які були залишені на полі бою, але він не вказав їх [26, с. 273].

Н.Цеттерлінг та А.Френксон, шведські науковці, зазначають, що німці внаслідок Корсунсько-Шевченківської операції втратили 2 корпуси [32].

Н.Цеттерлінг, А.Френксон піддали критиці радянські дані щодо німецьких втрат, оскільки, на їхню думку, вони є доволі перебільшеними [32].

Обидва науковці висловили твердження, що в радянського війська не було такого ідеального успіху внаслідок Корсунь-Шевченківської операції, як заявляли совети [32].

На основі своїх досліджень Н.Цеттерлінг і А.Френксон вказали, що група Штеммермана втратила 19 тис. вбитими та зниклими безвісти, а 11 тис. – були пораненими [32].

За підрахунками чисельні втрати 1-ої танкової сягали 3300 чоловік убитими та 70% - пораненими [32].

Н.Цеттерлінг та А.Френксон спробували з'ясувати питання про те, що 34-а, 198-а, 1-а танкова дивізії, які відносилися до 3-го танкового корпусу зазнали більше втрат на відмінно від тих трьох танкових дивізій, що просувалися до груп Штеммермана [32]. Автори «The Korsun Pocket» пояснюють це тим, що 1-а, 16-та, 17-та танкові дивізії понесли близько половини жертв, які понесли 34-а, 198-а, 1-а танкова дивізії, не дивлячись на те, що 1-а, 16-та, 17-та танкові дивізії були у наступі, а 34-а, 198-а, 1-а танкова дивізії – в обороні [32].

Автори праці «The Korsun Pocket» дають логічне пояснення тому, чому так відбулося: атакуючий володіє важливими перевагами, такими як вища вогнева міць, раптовість, чисельна перевага, місцева перевага в повітрі, більше доступних боєприпасів або відпочилі війська [32]. Тому, ці фактори часто затьмарюють перевагу оборонної позиції [32]. Таким чином, автори доводять, чому 1-а, 16-та, 17-та танкові дивізії понесли менше втрат, ніж 34-а, 198-а, 1-а танкова дивізії.

Н.Цеттерлінг, А.Френксон зазначають, що 3 танковий корпус взяв на себе основний тягар бойових дій у Корсунь-Шевченківській операції [32]. Тому і були великі втрати в людях, менші втрати були у бронетехніці [32]. Але розглядаючи втрати 3 танкового корпусу у танках, автори побачили неочевидність у тому, як саме німці втрачали танки [32]. На основі свідчень окремих підрозділів 3 танкового корпусу шведські історики дослідили втрати німців у танках, внаслідок чого дійшли до висновку, що втрати німецьких танків відбувалася в основному не із-за ворожих пострілів, а через те, що виникали значні труднощі у відновленні танків після чисельних механічних несправності та поломок [32]. Німцям

доводилося вдаватися до знищення танків [32]. через те, що, у зв'язку з несприятливими природними умовами, не вдавалося з ними відступати [32], що не вистачало коштів для їх відновлення [32]. Великою втратою для німців слугувало й те, що частини німецьких танків перебували в майстернях для ремонту [32]. Оскільки вони не могли брати участь в подальших бойових діях [32].

Досліджуючи втрати німців у живій силі, автори «The Korsun Pocket» зазначають, що німецькі військові під час Корсунь-Шевченківської операції були виснажені через природні умови, через недостатнє харчування та через те, що вони не могли відпочити [32]. Не було належного теплового укриття, одягу, через що могли виникати ті чи інші хвороби, включаючи обмороження [32]. Слід зауважити те, що німці страждали на різні інфекції стоп [32]. Тому вони скаржилися на те, що у них не вистачає засобів гігієни [32], на воші та коросту [32]. Ці фактори значно послаблювали бойову міць німецького війська як під час Корсунь-Шевченківської операції, так і після операції, оскільки німецькі військові потребували належного лікування, морального, фізичного, психологічного відновлення. Такі небойові негаразди спричинили значні втрати серед німецького війська.

Таким чином автори аналізували втрати німецького війська, на даних 1-ої танкової армії, деталізуючи втрати окремих дивізій, які до неї входили та змогли зазначити наближені втрати німецького війська у живій силі, танках, штурмових гарматах [32].

Далі науковці почали досліджувати втрати 8-ої армії в живій силі, техніці, окремо розглядаючи втрати корпусів та дивізій.

Для істориків «The Korsun Pocket» дослідження втрат 8-ої армії було доволі проблемним, тому що авторам не було відомо, скільки всього підрозділів у 8-ій армії брало участь в операції. Щодо втрат у живій силі 8-ою армією шведські історики надали абстрактні дані, обмежуючись епітетом «незначні» [32].

Хоч втрати у 8-ої армії були незначними, але ті хто воював були доволі виснаженими [32]. Виснаженість німецького війська в основному була пов'язана з поганими природними умовами, які заважали німцям брати участь у Корсунь-Шевченківській операції; втомленістю через участі в багатьох попередніх битвах; нестачею речей для німецького війська, такими, як намети, фляги з водою, консервні банки, черевики, шкарпетки, уніформа і т. д. [32]. Виснаженість через вищезгадані фактори також можна додати до небойових втрат німецького війська. Виснаженість спричиняла упадок моральних, фізичних та психологічних сил німецького війська, не мотивувала їх брати участь у військових діях.

Відбувалися випадки членушкодження, щоб якнайшвидше покинути поле бою та щоб більше не воювати [32]. Це могло відбуватися через те, що був наказ, який передбачав, що у разі покидання німецьким військовим поле бою, він піддавався розстрілу. Тому, логічно припустити, що під час Корсунської битви існували німецькі штрафні частини, які не допускали випадків втечі. Це співзвучно із доктриною Гітлера, що передбачала утримання завойованих позицій ціною надмірної впертості та фанатичності, не рахуючись з реальним становищем на фронті та у німецькому війську. Також під час Корсунської операції були випадки, де підкріплення країн-сателітів, тут же покидало поле бою Східного фронту [32].

Значно важче науковцям було встановити втрати 8-ої армії в техніці, а саме в танках. Автори праці «The Korsun Pocket» зазначають, що кількість готових танків у 47-му танковому корпусі 8-ої армії було доволі низьким [32]. Втрати 8-ої армії у танках були пов'язані не лише з тим, що радянські війська знищували танки, а й з тим, що інша частина німецьких танків, у зв'язку з несприятливими природними умовами, застрягали на дорозі і буксирувальні засоби не могли своєчасно евакуйовувати застряглі танки з поля бою [32].

Дивізія, за сьгоднішніми стандартами НАТО, сягає 6 тис.-25 тис. осіб, корпус – 20 тис.-50 тис. осіб, армія – 100 тис.-200 тис. осіб [1]. Оперуючи сучасними даними, автори намагалися об'єктивно поставитися до питання втрат. Щоб скласти втрати 8-ої армії як у живій силі, так і в техніці, необхідно було скласти окремо втрати 2 корпусів або 4 дивізій. За твердженнями Н.Цеттерлінга, А.Френксона німці внаслідок Корсунь-Шевченківської операції втратили 2 корпуси.

Л.Свобода, чехословацький автор «От Бузулука до Праги», у наведенні втрат німецьких військ повністю спирався на дані радянської історіографії. А саме: 55 тис. вбитих німців, 18 тис. полонених [5]. Дослідник спирався на радянські дані, додаючи втрати літаків, танків, САУ, мінометів, кулеметів, іншої зброї та затрофесених літаків, танків, бронемашин, автомобілів, паровозів, вагонів, цистерн, тягачів, повозок з військовим вантажем, коней, протигазів, складів з боєприпасами і т. д. [5].

Досліджуючи німецькі втрати внаслідок Корсунь-Шевченківської операції, В.Грицюк, український військовий історик, проаналізував дані радянської, німецької історіографії, дані українських істориків. А також долучав документальні матеріали, в яких були обліковані поховання німецьких військовослужбовців і повідомлення радянського інформбюро.

В.Грицюк піддавав критиці дані радянської історіографії щодо німецьких втрат [10, с. 162 - 163].

Щоб спростувати дані радянської історіографії, В.Грицюк долучив свідчення німецьких воєначальників, дослідження українських істориків і документальні матеріали, в яких були обліковані поховання німецьких військовослужбовців і повідомлення радянського інформбюро.

В.Грицюк долучив до дослідження дані німецьких воєначальників, які зазначають, що кількість німецьких військових, яка вирвалася із оточення, сягала в межах 30-35 тис. осіб [3; 4; 6; 10]. Німецькі військові керівники, зокрема Ф.Меллентін, К.Типпельскірх зазначають, що

внаслідок Корсунь-Шевченківської операції німецькі війська зазнали втрат в артилерії, гарматах, важкій зброї, більшості споряджень, які були полишені на полі бою через те, щоб якнайшвидше пробитися до своїх військ [4; 6; 10].

В.Грицюк наводить дані українських істориків, зокрема І.Патриляка та М.Боровика, О.Лисенка, які стосуються німецьких втрат.

Відтак І.Патриляк та М.Боровик зазначають, що 7 тис. осіб вдалося вийти з оточення, 25 тис. загинули під час прориву, 18 тис. були полоненими [10; 11]. Кількісні втрати Вермахта сягали близько 90 тис. осіб [10; 11]. Звернувши увагу на дані німецьких втрат, які навели І.Патриляк та М.Боровик, кількість німецьких військових, які вийшли з оточення, суттєво відрізняються від даних німецької та європейської історіографії. Зазначаючи кількість полонених, І.Патриляк та М.Боровик зіставляють дані радянської історіографії та свідчення європейської історіографії, представники яких погоджуються з радянськими даними.

Далі В.Грицюк посилається на дані О.Лисенка щодо німецьких втрат, який зазначає, що майже 50 тис. було вбито й поранено, а 30 тис. – вирвалися з радянського оточення, які залишили всю важку зброю [10; 12]. О.Лисенко, досліджуючи нові архівні дані, погоджується з радянською історіографією щодо тих, хто вирвалися з радянського оточення та втратили всю свою важку зброю.

Як можна побачити, В.Грицюк взяв радянські та вітчизняні дані щодо кількості німецьких втрат не просто так. А заради того, щоб їх порівняти, більш детально дослідити та згодом на основі вже проаналізованих матеріалів з'ясувати більш реальні втрати німецьких військ.

Також В.Грицюк долучав документальні матеріали, в яких обліковані поховання німецьких військовослужбовців і дані радянського інформбюро. Він пише, що «відразу після бойових дій зі знищення оточеного угруповання взято на облік трохи більше 10 тис. похованих

німецьких вояків» [10, с. 163]. Але ці втрати, за словами В.Грицюка, стосуються лише тих, хто знаходився в Корсунь-Шевченківському районі [10, с. 163]. Посилаючись на дані радянського інформбюро, В.Грицюк свідчить, що на зовнішньому фронті «ворог втратив до 27 тис. солдатів і офіцерів, 446 гармат, 1638 автомашин» [7; 10].

Детально дослідивши дані щодо німецьких втрат, В.Грицюк спростував радянські свідчення.

Про радянські втрати внаслідок Корсунь-Шевченківської операції майже нічого не відомо. Майже всі вищезгадані автори нічого не згадують про радянські втрати, окрім Н.Цеттерлінга, А.Френксона і В.Грицюка.

Дослідження радянських втрат виявилось для авторів «The Korsun rocket» доволі проблемним. Оскільки, за словами Цеттерлінга і Френксона, радянська сторона замовчувала про свої втрати, не бажаючи оголошувати їх, через що дана тема була заборонена для обговорення до 1990 року [32]. Оскільки радянська влада завжди приховувала, замовчувала і забороняла оголошувати факти, результати, які шкодять інтересам, політиці, міжнародному іміджу СРСР. А ті, хто був прибічником реальних фактів, ті, звісно, визнавалися інакодумцями та були репресованими радянською владою.

Дослідники зазначили, що тема втрат радянських військ була заборонена для оголошення аж до 1990 року. У цей час на чолі радянської держави перебував перший президент СРСР М.Горбачов, який хотів направити СРСР на рейки демократії. Водночас відбувався процес розпаду імперії СРСР, коли республіки, які виходили із радянської держави, почали створювати свої власні, окремі, незалежні, суверенні та, звісно, демократичні держави. Ці фактори сприяли підняттю тих тем, які були заборонені в Радянському Союзі, зокрема підняттю теми втрат радянських військ внаслідок Корсунь-Шевченківської операції.

Під час дослідження радянських втрат внаслідок Корсунь-Шевченківської битви Н.Цеттерлінг, А.Френксон спиралися на дані військового історика Кривошеєва, а також на зведення 1-го і 2-го Українських фронтів [32]. Науковці свідчать про той факт, що дані Кривошеєва і зведення 2 Українських фронтів щодо радянських втрат внаслідок Корсунь-Шевченківської операції відповідають один одному [32]. Кількість поранених сягала 70%, а кількість вбитих або пропавших безвісти складає 30% від загальної кількості втрат радянським військом [32].

Автори «The Korsun Pocket» звернули увагу на те, що радянські джерела вказали втрати у живій силі, гармат, мінометах, але не вказали даних щодо втрат власних танків [32].

Н.Цеттерлінг та А.Френксон провели дослідження щодо радянських втрат у танках. Для цього історики окремо розглянули втрати у танках, які були в 1-му Українському фронті та в 2-му Українському фронті.

Досліджуючи втрати у танках, понесених 1-им Українським фронтом, науковці Н.Цеттерлінг та А.Френксон окремо взяли такі проміжки дат: 26-31 січня; 1-20 лютого [32]. Найбільші складнощі у авторів виникли щодо підрахунків втрат радянських танків саме в проміжку дат 26-31 січня [32]. Але не дивлячись на дані труднощі, Н.Цеттерлінг та А.Френксон, за допомогою даних 3 танкового корпусу та з архівних джерел змогли підрахувати приблизну кількість втрат радянських танків [32].

Щодо втрат танків 2-им Українським фронтом науковці доповідають, що у них виникли значні труднощі в плані підрахування, оскільки для цього не було відповідних джерельної бази [30].

В.Грицюк погоджується з даними Н.Цеттерлінга і А.Френксона щодо радянських втрат у живій силі, посилаючись на дані «Памяти павших. Великая Отечественная война 1941-1945» із «Большая

Российская энциклопедия» та визначаючи, що радянська сторона втратила 80 188 осіб, з них 24 286 осіб становили безповоротні втрати [10, с. 163]. Також В. Грицюк додає, що 55 902 особи із 80 188 осіб становили санітарні втрати [10, с. 163].

Військовий історик зазначає причини, які призвели до великих втрат радянської сторони на відмінно від німецької внаслідок Корсунь-Шевченківської операції. А саме: невчасне окреслення задуму радянської сторони щодо проведення Корсунь-Шевченківської операції [10, с. 163], які були сформовані вже під час бойових дій [10, с. 163]; підготовка до операції проводилася у дуже стислі терміни, через що, власне, й виникали проблеми, особливо у формуванні 6-ї танкової армії в ході операції; у забезпеченні радянських військ матеріально-технічними засобами [10, с. 164]. Загалом брак сил і засобів у радянської сторони спричинили великі втрати внаслідок Корсунь – Шевченківської операції [10, с. 394]; неналагоджена взаємодія між 1-им і 2-им Українськими фронтами [10, с. 377]. Ще й Й.Сталін вирішив втрутитися у справи взаємодії Українських фронтів, відсторонивши Г.Жукова від координації дій фронтів та усунувши М.Ватутіна від керівництва підлеглими військами у найскладніший момент операції, передавши функції управління об'єднаннями та з'єднаннями 1-го Українського фронту І.Конєву [10, с. 377]; врахування німецькими військами досвіду сталінградської катастрофи, що допомагало німцям вести ефективні оборонні бойові дії проти радянських військ, які несли великі втрати внаслідок наступу [10, с. 394].

Проаналізувавши дані європейських істориків щодо втрат німецької та радянської сторін, можна зробити висновок. З приводу дослідження німецьких втрат переважна більшість європейських науковців схилилася здебільше до німецьких джерел. Але за допомогою дослідження В.Грицюка, який користувався вагомою джерельною базою, можна з'ясувати про втрати німців у живій силі; у техніці й зброї (на

зовнішньому фронті). На противагу європейській історіографії виступає радянська, яка перебільшує дані щодо загиблих німецьких військових. Про радянські втрати не відомо майже нічого. Оскільки радянська і російська архіви не надають доступу на розкриття цих даних. Проте результати В.Грицюка та Н.Цеттерлінга, А. Френксона дають можливість дізнатися про втрати радянської сторони у живій силі й частково у техніці.

РОЗДІЛ 2.

ВПЛИВ КОРСУНСЬКО – ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ НА ПОДАЛЬШЕ РАДЯНСЬКО – НІМЕЦЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ

Європейські військові історики та дослідники II Світової війни у своїх роботах значну увагу приділили аналізу результатів та наслідків Корсунь-Шевченківської операції, що відбулася у лютому – травні 1944 рр. та є частиною Нікопольсько-Криворізької, Проскурово-Чернівецької, Березнегувато-Снігурівської, Поліської та Одеської операцій.

Г.Темкін зазначає, що стратегічні наслідки були набагато важливішими за кількість жертв у кишені [9, с. 158]. Оскільки, не дивлячись на те, які втрати понесли німці внаслідок Корсунської битви, але факт полягає в тому, що вони втратили бойову потужність свого передового війська, а були виснаженими через фактори, наведені в першому розділі. Втрата бойової потужності, виснаженість внаслідок Корсунь-Шевченківської операції сприяли погіршенню німецького стратегічного становища в подальших бойових діях.

А для радянського війська, навпаки, стратегічне положення поліпшилося. Оскільки, за свідченням Г.Темкіна, внаслідок перемоги у Корсунь-Шевченківській операції радянські війська отримали змогу далі просуватися до румунсько-радянського кордону [9, с. 158].

Л.Гарт погоджується з Г.Темкіним, що внаслідок Корсунської операції стратегічне положення для німців погіршилося, а для радянського війська поліпшилося.

Для підтвердження даного твердження Л.Гарт застосовує наступні аргументи: хоч 30 тис. німецьким військовим вдалося вирватися з радянського котла, але частина військових опинилися в радянському оточенні, відповідно, відбулася втрата тактичних позицій на півдні у вигині Дніпра. Це дозволило розвинути подальший бойовий успіх

радянської армії у ході Другої світової війни [24, с. 570]; успіхи радянських військ у Корсунь-Шевченківської операції сприяли тому, що Малиновський провів успішний наступ проти німецьких військ на Нікопольський виступ [24, с. 571]. Успішні дії Малиновського сприяли тому, що німці 8 лютого покинули Нікополь [24, с. 571]. Хоч більшості німецьким військовим вдалося благополучно покинути Нікополь, але втрата Нікополю зіграло вкрай негативне значення для них, оскільки вони втратили джерело марганцевої руди [24, с. 571]; згодом, під натиском радянських військ, німецькі війська покинули Кривий Ріг [24, с. 571]. Перемога в Корсунь-Шевченківській операції сприяла розширенню південного фронту і створенню глибокого виступу радянськими військами між Прип'ятськими болотами та Чорним морем [24, с. 571].

Д.Боффа, італійський дослідник, зазначає, що внаслідок Корсунь-Шевченківської операції для радянського війська поліпшилося стратегічне становище щодо ведення подальших бойових дій. Зокрема, успішні дії радянського війська сприяли тому, що були звільнені українські міста Рівне і Луцьк [18, с. 178]. Кривий Ріг та Нікополь, як зазначав Л. Гарт [18, с. 178]. Радянські війська дійшли до підніжжя Карпат і звільнили Чернівці [18, с. 179]. Але радянським військам не вдалося оточити німців в районі Кам'янець-Подільського [18, с. 179]. Було взято радянськими військами м. Умань [18, с. 179]. Успіх радянського війська змусив німців відступити від р. Південний Буг і р. Дністер, таким чином вийшовши до р. Прут [18, с. 179]. Була звільнена Одеса і Крим [18, с. 179].

Успіх, здобутий під час Корсунь-Шевченківської військової операції, сприяв виходу радянських військ на зручні рубежі для взяття території Молдовії та визволенню північно-східної частини Румунії [18, с. 179].

Особливою темою в роботах європейських дослідників виступає природно-кліматичні умови, в яких проходили військові дії. Цьому аспекту значну увагу приділяє Д.Боффа. На його думку погані природні

умови, такі, як бездоріжжя, бруд, заважали радянським військам в повній мірі набуті та розвинути наступальний потенціал [18, с. 179]. Д.Боффа записав спогади та свідчення одного із учасників бойових дій радянсько – німецького протистояння, який був вражений кліматичними негараздами воєнних років [18, с. 179]. Але, з іншого боку, саме погані природні умови допомогли радянському війську розвинути свій наступаючий потенціал та звільняти крок за кроком свої землі, оскільки німецькі військові не були готові воювати в таку непогоду та не очікували того, що радянські війська будуть воювати проти них при умовах бездоріжжя і бруду [18, с. 179]. Українська погода та природа «зіграли злий жарт» з німецькими військами.

А.Верт, англійський дослідник, зазначає, що внаслідок Корсунь-Шевченківської операції радянські війська отримали неймовірну можливість та склалися сприятливі умови для повернення під свій контроль території України. В результаті успішної Корсунь-Шевченківської операції радянські війська просунулися до Карпат, захопили Рівне, Херсон, Миколаїв, Одесу, Крим, Умань [30, с. 774, 775].

Дослідники Д.Боффа та А.Верт зазначають, що радянські війська отримали можливість поступово просуватися до Румунії [18; 30].

А.Верт підтримує думку Д.Боффою, що погані кліматичні умови не були перепоною та «зіграли на руку» радянським військам, оскільки німці не розраховували, що радянські війська в таку погану погоду будуть на них нападати [30, с. 776].

Р.Удлер, молдавський науковець, вказує на той факт, що внаслідок Корсунь-Шевченківської операції для радянських військ створилися сприятливі умови щодо повернення під свій контроль Правобережної України [29, с. 145].

Х.Вілмот, британський історик, свідчить, що втрата німцями стратегічної ініціативи та тактичних позицій внаслідок Корсунської битви було зумовлене не тільки успішними діями радянських військ;

знищенням бойової наступальної потужності передових німецьких військ; виснаженням німецьких військових, значними втратами технічних засобів й тим, що німецька ставка на чолі з Гітлером концентрувала основну увагу на утриманні однієї бойової позиції, не звертаючи увагу на інші [31, с. 372]. Також втрата стратегічної позиції німцями під час протистояння з радянськими військами було зумовлене й тим, що німецька ставка недооцінювала наявні сили, можливості, наступальний потенціал радянської армії. До цих показників додалися погані природно-кліматичні умови, про які згадує і Х.Вілмонт, які не завадили радянським військам вести бойові дії проти німців [31, с. 372].

За свідченням Х.Вілмонта, радянська сторона, заволодівши стратегічною ініціативою на полі бою внаслідок Корсунської битви, захопила Кривий Ріг, Нікополь, Рівне, Луцьк, Дубно і Шепетівку, Ямпіль [31, с. 372].

До важливих тактичних досягнень радянських сил в результаті операції Х.Вілмонт додає, що спільними успішними діями 1-го, 2-го і 3-го Українських фронтів вдалося розділити німецький фронт навпіл, перенести війну вглиб Польщі та за межі румуно-радянської межі [31, с. 372].

Е.Мовсдлей визнає той факт, що внаслідок Корсунської битви радянській армії вдалося просунути повз Умані; форсувати Південний Буг; заволідати головною залізницею з Одеси до Центральної Європи, таким чином змусивши відступити німців на захід; досягти р. Дністер та межі з Молдавією, заволодівши м. Могилів-Подільський, останньою великою залізничною гілкою що веде з України в Європу; вступити на румунську територію, заволодівши м. Ботошані [26, с. 273].

Н.Цеттерлінг і А.Френксон підтримуючи своїх європейських колег щодо стратегічних наслідків Корсунь-Шевченківської операції, зазначають, що радянські війська змогли відкинути німців від Дніпра на Україні [32].

Л.Свобода погоджується з іншими європейськими науковцями, істориками, що внаслідок Корсунь-Шевченківської операції радянським військам вдалося глибоко просунути по території Західної України, взявши під радянський контроль міста Рівне і Луцьк [5].

Дж.Ф.С.Фуллер, британський військовий історик, вказує на той факт, що успіхи радянських військ у Корсунській битві сприяли тому, що радянські війська змогли вибити німців з Рівна і Луцька [15, с. 378]. А також просуватися до Ковеля и Дубно [15, с. 378]. Таким чином, додає автор, дані успішні дії радянських військ змусили війська Манштейна відступити на захід, щоб там організувати захист підступів до Галичини [15, с. 378].

Як і більшість авторів Дж.Ф.С.Фуллер зазначає, що успішні дії радянської сторони під час Корсунської битви сприяли взяттю під радянський контроль Кривого Рогу і Нікополя [15, с. 378]. Також автор підкреслює, що фронт Жукова вже простягався приблизно на 250 миль від окраїни Ковеля до району південно-східної Вінниці [15, с. 378].

В.Грицюк зазначає, що внаслідок Корсунь-Шевченківської операції німці були остаточно відкинуті від Дніпра, а всі сподівання німців на відновлення оборони по середній течії річки були поховані [10, с. 164]. Н.Цеттерлінг та А.Френксон також підтримують думку В.Грицюка в плані того, що німці були відкинуті від Дніпра.

А також, слідом за Р.Удлером, В.Грицюк зазначає, що внаслідок Корсунь-Шевченківської операції були створені сприятливі умови для подальших операцій радянських військ на Правобережній Україні [10, с. 164].

Далі В.Грицюк зазначає, що після операції радянське військо керівництво змогло створити ударне угруповання для наступу 2-го Українського фронту на Умань та Могилів – Подільський [10, с. 164].

Таким чином автор зауважує, що результати Корсунь-Шевченківської операції створили передумови для початку наступної

Проскурівсько-Чернівецької (Умансько-Ботошанської) операції, що мали розвинути наступальний успіх червоної армії [10, с. 165].

Заплановані слідом за Корсунь-Шевченківською операцією п'ять інших операцій на Правобережній Україні (Нікопольсько-Криворізька, Проскурово-Чернівецька, Березнегувато-Снігурівська, Поліська та Одеська), що передбачали оточення ворожих угруповань, за словами В.Грицюка, теж досягли своїх цілей, але не в повній мірі [10, с. 394]. Оскільки на це вплинули сукупність фактів [10, с. 394]. Це, зокрема, незавершений характер операцій по оточенню сил противника зимово-весняної кампанії 1944 р., який за думкою В.Грицюка, був зумовлений браком сил та засобів у радянської сторони та ефективним врахуванням німецькими військами досвіду сталінградської катастрофи [10, с. 394].

Отже, дослідивши дані європейської історіографії щодо стратегічних наслідків операції, можна дійти до висновку, що після Корсунської битви німці втратили військову ініціативу в подальших бойових діях. А для радянської сторони створилися умови для повернення під свій контроль Правобережної та Південної України. Погані природно-кліматичні умови, з одного боку, заважали радянським військам наступати. З іншого боку, сприяли успішному наступу радянським фронтам, оскільки німці не хотіли наступати в таку погоду та не очікували, що радянська сторона стане вести бойові дії при відлизі. Брак сил та засобів заважали радянським військам наступати.

РОЗДІЛ 3.

НАСЛІДКИ КОРСУНСЬКО – ШЕВЧЕНКІВСЬКОЇ ОПЕРАЦІЇ У ШКІЛЬНІЙ ПРОГРАМІ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Історія України складається з багатьох подій з військової історії, коли українці захищали свою територію, боронили свою незалежність, або перетворювалися на міцний щит для всієї Європи. Наше воєнне сьогодення дозволяє нам зрозуміти, відчути, як проживали такі складні військові часи під час Другої світової війни наші прабабусі, прадіди, коли військові дії, або війна прокотилася двічі по їх території, по їх долях. Із заходу на схід, коли наступали німці, і у зворотному напрямку, коли вже радянські сили виганяли німецьких окупантів з нашої землі, це відчула саме Україна на своїй території.

Наша тема звучить як «Наслідки Корсунсько-Шевченківської операції у європейській історіографії», увага якій присвячується у дисципліні «Історія України», 10 класі, II семестрі. «Наслідкам Корсунсько – Шевченківської операції», яка є складовою теми «Вигнання німецьких військ та їхніх союзників з Правобережної та Південної України», передує «Битва за Дніпро» або «Перебіг радянсько-німецької війни 1942-1943 рр.», а після Корсунської битви наступною темою є «Депортація татар та інших народів з Криму» [13; 14]. Таким чином, склавши освітню програму, автори шкільних підручників з історії України показують хід бойових дій у 1942-1943 рр. та його результати. Відштовхуючись від думок авторів шкільних підручників, переможний результат операції дав можливість радянським військам звільнити всю територію УРСР та відновити на повернутих територіях комуністичну модель репресивного механізму. Таким наочним прикладом є депортація кримських татар та інших народів з Криму.

Розповідаючи учням 10 класу тему «Наслідки Корсунсько-Шевченківської операції у європейській історіографії», необхідно розпочати з втрат, а саме – з німецьких. Учням рекомендовано вказати радянські та німецькі дані щодо втрат німецьких військових внаслідок операції як в живій силі, так і в техніці.

Рекомендується висвітлити дані європейської історіографії, включаючи вітчизняну, щодо німецьких втрат. Представники європейської історіографії намагалися самостійно дослідити втрати німецьких військ, але не показали шляху і процесу дослідження, який свідчив би реальність втрат. Учням 10 класу необхідно засвоїти той факт, що європейські дослідники не змогли встановити чіткі цифри німецьких втрат у зв'язку з недостатньою джерельною базою.

Учні мають бути обізнаними з окремим та важливим аспектом даної теми: це інтелектуальне протистояння радянської історіографії з європейською, яка перебільшує втрати німецької сторони внаслідок операції.

Для зазначення більш конкретних даних щодо втрат німців учням потрібно навести результати дослідження сучасного українського дослідника В.Грицюка. У живій силі німці втратили 37 тис. осіб. Щодо втрат зброї та техніки, то необхідно зазначити учням, що німці втратили 446 гармат, 1638 автомашин лише за межами Корсунь-Шевченківського району. А втрати німцями зброї та техніки у самому Корсунь-Шевченківському районі є невідомими.

Далі учням необхідно пояснити, що втрати німецького війська склалися із загиблих від радянської артилерії, танків, козацької кінноти. Також німецька сторона зазнавала втрат в потонулих у крижаній холодній воді (р. Рось). Учням треба розповісти, що німці вдавалися до випадку добровільного членушкодження, оскільки німецькі військові не бажали брати участь в подальших бойових діях та хотіли скоріше повернутися додому.

Також учням рекомендовано знати, що, незалежно від того, які втрати понесла німецька сторона внаслідок Корсунської битви, бойова потужність передових німецьких військових була значно послаблена, німецькі війська були виснажені внаслідок Корсунської операції, через що вони були непридатними до подальших бойових дій. Також німецькі військові потребувалися у переоснащенні.

Окрему увагу учням треба приділити щодо виснаженості німецької армії внаслідок Корсунь-Шевченківської операції. Виснаженість німців у деякій мірі також є втратою німецької сторони. Оскільки німці не могли брати участь в подальших військових діях або могли брати участь в подальших військових діях, але не в повну міру. Німецькі військові потребувалися у медичній допомозі, а також у відновленні фізичних, моральних, психологічних сил. Виснаженість німецьких сил було зумовлене декількома факторами: у німецьких військових не було нестачі у харчуванні; було відсутнє тепле укриття. Звідси й виникало обмороження у німецьких військових; була нестача теплого одягу; відсутність засобів гігієни; страждання на різні види інфекцій стопи; страждання на воші й коросту.

Учням 10 класу також необхідно пояснити, яким чином відбувалися втрати німецької сторони у танках. Варто сказати учням, що втрати в танках відбувалися не обов'язково через радянського вогню, а й через те, що німецькі танки, у зв'язку з поганими природно-кліматичними умовами, застрягали на дорозі. Через що й німцям доводилося вдаватися до саморуйнування танків, щоб дані танки не діставалися до рук радянських військ у якості трофею. Учням бажано знати й те, що втрати стосуються тих танків, які зазнали механічної несправності.

Щодо втрат з радянської сторони, то учні 10 класу мають досягнути, що переважна більшість європейських науковців не змогла їх дослідити через недоступність радянських і російських архівних джерел, які не

хочуть визнавати і приховують факт величезних втрат радянських військ внаслідок Корсунської операції.

Зазначаючи втрати радянських військових, можна застосовувати дані Н.Цеттерлінга і А.Френксона, В.Грицюка та зазначити, що радянська сторона зазнала чималих втрат внаслідок Корсунської битви.

Необхідно вказати учням на причини, які призвели до того, що радянська сторона зазнала великих втрат у порівнянні з німецькою внаслідок Корсунь-Шевченківської операції, не дивлячись на те, що радянські війська здобули в ній перемогу.

З приводу впливу Корсунь-Шевченківської операції на подальше радянсько-німецького протистояння варто зазначити учням, що майже всі європейські науковці зауважують про негативний результат операції для німців. Це відображалось у: ліквідації бойової потужності німецьких військ; виснаженні німецьких військ через численні фактори; перемога радянських військ у Корсунь-Шевченківській битві; неврахуванні реального становища на полі бою німецької ставки. Ці фактори призвели до втрати німцями стратегічної ініціативи в подальших бойових діях проти радянського війська.

Також майже всі європейські історики свідчать про те, що внаслідок Корсунь-Шевченківської операції для радянських військ створилися передумови для повернення під свій контроль земель Правобережної, Південної України. А також радянські війська мали можливість просуватися до Молдовії, Румунії, Польщі.

Але учні 10 класу повинні знати, що європейська історіографія приділяла увагу проблемам природно-кліматичних умов, спричинені зміною із зимньої пори на весняну пори року, які заважали наступальним діям радянських військ. Учні згодом повинні засвоїти наступний нюанс: не дивлячись на складність природно-кліматичних умов, радянські війська, могли успішно діяти проти німців. Це пояснювалося тим, що німецькі війська, по-перше, недооцінили радянське військо,

сподіваючись на те, що радянські війська не будуть атакувати по такій погоді. По-друге, самі німці не бажали здійснювати ніяких атак проти радянських військ у поганих природно-кліматичних умовах.

Учні також повинні знати, що вітчизняний військовий історик В.Грицюк виступив на протигагу європейським дослідникам щодо успішності наступу радянського війська проти німців. Це пояснювалося тим, що радянська сторона зазнавала браку в живій силі та засобах.

Говорячи про стратегічні наслідки Корсунь-Шевченківської операції, варто долучити карту, щоб учні змогли наочно побачити напрямки наступу Українських фронтів проти німецьких військ як на території Правобережної, Південної України, так і на території Румунії, Молдовії, Польщі.

Під час проведення уроку учням 10 класу варто ставити запитання, перед тим, як розповідати далі теоретичний матеріал, щоб перевірити здатність учнів логічно і критично мислити над тими чи іншими питаннями. Це необхідно робити, щоб учні краще засвоювали матеріал уроку і щоб в учнів відбувався розвиток творчої здібності й критичного мислення.

Тема європейської історіографії доволі складна для шкільної програми. Тому її можна використовувати як частину уроку або для того, щоб пояснити бачення європейців на ці події. Або можна організувати позакласний захід, який стосується подій Другої світової війни; ювілейних дат, пов'язані з наступом Українських фронтів, зокрема, теми Корсунь-Шевченківської операції. І надалі можна запропонувати цю тему для учнів, які є членами історичного гуртка, або гуртка, що вивчає військову історію. Тоді цікаво буде зробити інтердисциплінарну зустріч між учнями, які поглиблено вивчають іноземну мову та історію, де б розглядалися іноземні джерела, присвячені військовим подіям, особливо Корсунській битві, і проводилося би аналізування джерел. І якщо зробити інтердисциплінарну зустріч між учнями, то вони фактично будуть як

першовідкривачами, тому що історики, які докладно знають події Корсунь-Шевченківської операції, зможуть пояснити тим, хто вивчає іноземні мови, що це була за подія, а останні зможуть взяти короткі тексти і перекласти їх вперше, якщо немає перекладу українською. Такий гурток сприятиме взаємозбагаченню, спілкуванню між учнями.

Відповідно керівник проекту, вчитель зможе подолати декілька важливих педагогічних завдань. По-перше, це буде освітнє. Оскільки це нестандартне ознайомлення з доволі важкою темою. По-друге, психологічний аспект, коли учні, які самі знаходяться в стані постійних військових дій, зможуть відчувати, побачити військові події фактично очима тих, хто брав участь у Другій світовій, які розверталися на нашій території. Нарешті, педагогічні, тому що це допоможе учням розвивати творчі здібності та критичне мислення, консолідує учнівський колектив між собою та з вчителем, сприяє швидкій соціалізації у житті та у оволодінні гуманними цінностями такими, як ввічливість, повага, толерантність і т. д..

Також вчитель має приділити увагу актуалізації теоретичних знань, набуті по темі наслідкам Корсунь-Шевченківської операції, переходячи до наступної теми уроку. Актуалізація теоретичних знань може відбуватися у формі звичайної розповіді учнями матеріалу наслідків Корсунь-Шевченківської операції, бліц-опитувань, тестів.

Надавши методичні рекомендації щодо проведення уроку по темі наслідків Корсунь-Шевченківської операції, можна зробити висновок, що вчитель має розповісти учням про втрати радянської та німецької сторін та чим вони були зумовлені. Учням рекомендовано звернути окрему увагу на інтелектуальне протистояння радянської історіографії з європейською щодо німецьких втрат. Учні 10 класу також мають збагнути про факт приховування власних втрат радянською стороною, нині російською. Що стосується стратегічних наслідків, то вчитель мусить звернути увагу учнів на дискусію В.Грицюка з більшістю європейських дослідників з

приводу успішності наступальних дій радянських військових проти німців. Розповідаючи про стратегічні наслідки операції, вчителю рекомендується долучити карту, щоб учні більш наочніше змогли зрозуміти, як радянські війська здійснювали наступальні дії проти німців. Під час проведення теоретичної частини уроку вчитель має задати учням питання творчого та логічного характеру. Оскільки урок з приводу «Наслідків Корсунсько-Шевченківської операції у європейській історіографії» є доволі проблемним у плані сприйняття, викладач мусить влаштувати позакласний захід, щоб учні змогли доволі змістовно осягнути цю тему. Переходячи до наступної теми уроку, потрібно провести актуалізацію знань з наслідків Корсунь-Шевченківської операції.

ВИСНОВКИ

Незважаючи на те, що радянські війська зазнали майже вдвічі великих втрат, чим німці, стратегічні наслідки Корсунь-Шевченківської операції є доволі успішними для СРСР. Оскільки у радянських військ створилися передумови для взяття під свій зворотній контроль території Правобережної та Південної України, де вони відновили свій репресивний механізм, який, по суті, нічим не відрізнявся від нацистського. Тема «Наслідків Корсунсько-Шевченківської операції у європейській історіографії» є дуже цікавою і важливою та, водночас, складною і проблемною. Тому, для розповіді даної теми одного уроку не вистачить. Щоб учні могли більш детально змогли вивчити дану тему і розібрати проблемні питання, які висвітлені у європейській, вітчизняній, радянській історіографії, вчителю необхідно організувати інтердисциплінарну зустріч між учнями, які поглиблено вивчають іноземну мову та історію.

Отже, розглянувши три розділи, можна зробити наступні висновки.

Щодо першого розділу. Реальних втрат німецької сторони у переважній більшості європейської історіографії так чітко і не вказано. Це зумовлюється декількома причинами: одна частина представників європейської історіографії орієнтуються на дані радянської і німецької історіографій; наводяться іншою частиною представниками європейської історіографії, з одного боку, власні дані втрат німецької армії. Але, з іншого боку, не показаний шлях дослідження, який би свідчив про достовірні дані авторів європейської історіографії; наводяться власні дані втрат німецької армії.

Але частина європейських авторів, які намагалися більш об'єктивно досліджувати тему наслідків Корсунь-Шевченківської операції, змогли з точністю вказати на той факт, що, не дивлячись на те, які втрати понесли радянські та німецькі внаслідок Корсунь-Шевченківської операції, була

втрачена бойова потужність передових німецьких військ, вони були дуже виснажені після Корсунської битви. Вцілілі німецькі війська, яким вдалося вибратися з радянського котла, потребували переоснащення та не були придатними для подальших бойових дій.

Здобутки європейських історіографів ХХ століття допомагали українському військовому історичу В.Грицюку навести дані щодо німецьких втрат. Він встановив, що німці втратили 37 тис. особового складу, 446 гармат, 1638 автомашин за межами Корсунь-Шевченківського котла. Існує проблема щодо встановлення втрат зброї та техніки німецькою стороною саме в межах Корсунь-Шевченківського району.

Даних щодо радянських втрат майже не існує через максимальну засекреченість радянських і російських архівів. Але існують дані Н.Цеттерлінга, А.Френксона та В.Грицюка, які свідчать про втрати радянських військ. На даний момент можна засвідчити той факт, що дані Цеттерлінга, Френксона та Грицюка, які стосуються втрат радянських військ, є наближеними до реальності.

Розглянувши втрати обох сторін, необхідно підкреслити, що радянські війська понесли значно більші втрати, ніж німці, що було зумовлено декількома причинами: невчасне планування радянською стороною проведення Корсунь-Шевченківської операції; недостатнє матеріально-технічне забезпечення радянських військ; неналагоджена чітка взаємодія між 1-им та 2-им Українськими фронтами; чітка, організована оборона німецького війська, яке врахувало досвід Сталінградської битви.

Що стосується другого розділу, то європейська історіографія майже «в один голос» свідчить, що стратегічне становище німців внаслідок Корсунської битви однозначно погіршилося. Для радянського війська стратегічне положення значно покращилося. А саме: для радянських

військ склалися передумови щодо взяття під свій контроль всієї території України і прориву до Молдови, Румунії, Польщі.

Але щодо покращення стратегічного становища для радянської сторони висловився проти В.Грицюк, який зауважує, що радянські війська проводили не настільки успішні наступальні дії проти німців після Корсунь-Шевченківської операції, як це стверджує переважна більшість представників європейської історіографії. Це було пов'язано з браком сил та засобів у радянських військ. Під час наступу, радянські війська зіткнулися з проблемою несприятливих природно-кліматичних умов. З іншого боку, природно-кліматичні умови водночас «зіграли на руку» радянським військам у зв'язку з прорахунками німецького командування в тактичному і стратегічному планах.

Із третього розділу можна зробити висновок, що учні 10 класу мають, в першу чергу, знати теоретичну частину матеріалу з наслідків Корсунь-Шевченківської операції, а саме: дані втрат німецьких військ, представлені європейською, вітчизняною, радянською, німецькою історіографією; дані втрат радянських військ, які присутні лише у європейській та вітчизняній історіографії, оскільки радянська сторона приховує факти своїх величезних втрат; стратегічні наслідки Корсунь-Шевченківської операції для обох сторін у європейській історіографії (вчителю необхідно долучити карти); складнощі радянських військ, які виникли в подальшому наступі проти німців.

До розповіді «Наслідків Корсунь-Шевченківської операції у європейській історіографії» треба задавати питання, які сприятимуть розвитку логічного і творчого мислення в учнів, перед тим, як далі розповідати теоретичний матеріал уроку.

Можна створити урок у формі круглого столу, штурму мозку, груп, конкурсного змагання, диспуту, дискусії, гри, вікторини, бесіди і т. д.. Також можна організувати інтердисциплінарну зустріч, де учні будуть збагачувати один одного у знаннях з іноземної мови та історії. Дана

зустріч та інші спеціальні методи уроку допоможуть учням не лише засвоїти втрати обох сторін та стратегічні наслідки операції, а й проблеми у підрахуванні втрат обох сторін внаслідок Корсунської битви європейськими історіографами і проблеми в інтерпретації, тлумаченні стратегічних наслідків операції європейськими науковцями.

Необхідно також актуалізувати знання з наслідків Корсунь-Шевченківської операції, перед тим, як переходити до наступної теми уроку. Це можна зробити за допомогою наступних форм: короткої розповіді учнями матеріалу наслідків Корсунь-Шевченківської операції, бліц-опитування, тестів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Ієрархія. Наземний (сухопутний) компонент. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F#cite_note-1
2. Конев І. С. Записки командуючого фронтом. М.: Военное издательство, 1989. 520 с. Режим доступу: <https://djvu.online/file/ТрМТjlaVLICjK>
3. Манштейн Э. Проигранные победы. Личные записки генерала вермахта / Эрих фон Манштейн; [пер. с англ. Т. М. Шуликовой]. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2009 – 575 с.
4. Меллентин Ф. В. Танковые сражения 1939–1945 гг. Боевое применение танков во Второй мировой войне / Ф. В. Меллентин. – М.: Издательство иностранной литературы, 1957. – 304 с. Режим доступу: <https://djvu.online/file/KCBCNod6qGAR0>
5. Свобода Л. От Бузулука до Праги. Авторизованный перевод с чешского. Переводчики Грачев С. И. и Петров Ф. П. Москва: «Воениздат», 1963. 408 с. Режим доступу: http://militera.lib.ru/memo/other/svoboda_1/index.ht
6. Типпельскирх К. Итоги Второй мировой войны. Выводы побеждённых / К. Типпельскирх, А. Кессельринг и др. – М.: АСТ, 1998. – 640 с. Режим доступу: <https://djvu.online/file/tT7OYvXgs14KY>
7. Сообщения Советского информбюро. М.: Издание Совинформбюро, 1944. Т. 6. 273 с. Режим доступу: <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/219371soobscheniya-sovetskogo-informbyuro-t-6-yanvar-iyun-1944-goda#mode/inspect/page/1/zoom/4>

8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), м. Київ. Ф. 166 Комісія з історії ВВВ при АН УРСР. Оп. 3 (1941–1950 рр.) / Документи загальної частини комісії (стенограми бесід, спогади учасників війни, інші документи воєнного часу), 1941–1950 рр. Спр. 349. Ведомости, сведения о захоронении воинов Красной Армии, партизан, погибших в Корсунь-Шевченковском районе Киевской области, уходе за братскими могилами. Сведения о захоронении трупов вражеских солдат и офицеров и о приведении в санитарное состояние территории, 03.03.1944–27.07.1944. 198 арк.
9. Temkin G. My Just War. Novato, CA: «Presidio Press», 1998. 236 p.
Режим доступу:
<https://archive.org/details/myjustwarmemoiro0000temk>
10. Грицюк В. М. Наступальні операції військ українських фронтів (24.12.1943–28.10.1944): дис. ... д-ра іст. наук: 20.02.22. Київ, 2021. 588 с. Режим доступу:
https://chtyvo.org.ua/authors/Hrytsiuk_Valerii/Nastupalni_operatsii_v_isk_Ukrainskykh_frontiv_na_terenakh_Ukrainy_2412194328101944/
11. Патирляк І., Боровик М. Україна в роки Другої світової війни: спроба концептуального підходу. Н.: Видавець ПП Лисенко М. М., 2010. 590 с. Режим доступу:
https://web.archive.org/web/20211028205510/https://shron1.chtyvo.org.ua/Patryliak_Ivan/Ukraine_v_roky_Druhoi_svitovoi_viiny_sproba_k_ontseptualnoho_pidkhodu.pdf?PHPSESSID=dd6pps77fntu0d6pk1crs5qqd2
12. Безсмертя. Книга Пам'яті України 1941–1945. – К.: Пошукововидавниче агенство «Книга Пам'яті України», 2000. – 944 с.
13. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів середньої освіти / В. С. Власов, С. В. Кульчицький. К.:

- Літера ЛТД, 2018. 256 с. Режим доступу: <https://4book.org/uchebniki-ukraina/10-klas/istoriya-ukrayini-10-klas-vlasov-2018-stand>
14. Історія України (рівень стандарту): підручник для 10 класу закладів середньої освіти / О. К. Струкевич. К.: Грамота, 2018. 240 с. Режим доступу: <https://4book.org/uchebniki-ukraina/10-klas/istoriya-ukrayini-10-klas-strukevich-2018>
  15. Фуллер Дж. Ф. С. Вторая мировая война. Стратегический и тактический обзор. Санкт-Петербург: Издательство «Полигон», 2005. 560 с. Режим доступу: <http://militera.lib.ru/h/fuller/index.html>
  16. Хейстингс М. Вторая мировая война. Ад на Земле. Перевод с английского. Москва: «Альпина нон - фикшн», 2015. 698 с. Режим доступу: <https://djvu.online/file/bbwQcxWjnoCNd>
  17. История Второй мировой войны. Том восьмой. Крушение оборонительной стратегии фашистского блока / за ред. Е. П. Егорова. М.: Воениздат, 1977. 529 с. Режим доступу: <https://djvu.online/file/fbNLA5HsJavQt>
  18. История Советского Союза. От Отечественной войны до положения второй мировой державы. Сталин и Хрущев. 1941 — 1964 гг. Нацистская агрессия: в 2 т. / за авт. Д. Боффа. М.: «Международные отношения», 1994. Т. 2. 632 с. Режим доступу: <https://archive.org/details/B-001-027-714-ALL>
  19. Bellamy C. Absolute war : Soviet Russia in the Second World War : a modern history. London: «Pan Books», 2007. 848 p. Режим доступу: <https://archive.org/details/absolutewarsovie0000bell>
  20. Butler R. SS-Wiking : the history of the Fifth SS Division, 1941-45. Havertown, PA: «Casemate», 2002. 192 p. Режим доступу: <https://archive.org/details/sswikinghistoryo0000butl/page/60/mode/2up?q=Korsun+cauldron>

21. Carell P. Scorched earth: The Russian-German war, 1943-1944. Boston: Little, Brown and Company, 1966. 560 p. Режим доступа: <https://www.pdfdrive.com/scorched-earth-the-russian-german-war-1943-1944-e189630589.html>
22. Erickson J. The Road to Berlin : Stalin's War with Germany, vol. 2. London: George Weidenfeld and Nicolson Ltd, 1983. 877 p. Режим доступа: <https://archive.org/details/roadtoberlinstal0000eric/page/178/mode/2up>
23. Gilbert M. The Second World War. A complete history. Revised edition. New York: Henry Holt and Company, Inc., 1989. 846 p. Режим доступа: <https://archive.org/details/secondworldwar00gilb>
24. Hart L. A History of The Second World War . London: «Pan Books», 1970. 848 p. Режим доступа: https://archive.org/details/historyofsecondw0000lidd_i4d8
25. Irving D. Hitler's War and The War Path. UK: Parforce Ltd, 2002. 990 p. Режим доступа: <https://archive.org/details/HitlersWarAndTheWarPath>
26. Mawdsley E. Thunder in the East: The Nazi-Soviet War 1941-1945. London: «Bloomsbury Academic», 2005. 532 p. Режим доступа: https://www.academia.edu/31095002/Thunder_in_the_East_The_Nazi_Soviet_War_1941_1945_by_Evan_Mawdsley
27. Overy R. Russia's War 1941 - 1945. London: «Penguin Group», 1998. 394 p. Режим доступа: https://archive.org/details/russiaswar00over_0
28. Perrett B. Knights of the Black Cross : Hitler's Panzerwaffe and its leaders. London : «Hale», 1986. 266 p. Режим доступа: https://archive.org/details/knightsofblackcr0000perr_x6r1
29. Udler R. The Cursed Years. Pittsburgh; Chisinau, 2005. 320 p. Режим доступа: <https://archive.org/details/cursedyears0000rubi>

30. Werth A. Russia at war, 1941-1945. New York: «Carroll & Graf Publishers», 1984. 1136 p. Режим доступа: <https://archive.org/details/russiaatwar1941100wert>
31. Willmott H. P. The great crusade : a new complete history of the Second World War. New York : «Free Press», 2008. 505 p. Режим доступа: https://archive.org/details/greatcrusade00hpwi_0
32. Zetterling N., Frankson A. The Korsun Pocket. The Encirclement and Breakout of a German Army in the East, 1944. Havertown, PA : «Casemate Publishers», 2008. 374 p. Режим доступа: https://royallib.com/book/Zetterling_Niklas/the_korsun_pocket.html
33. The Oxford companion to the Second World War / general editor I. C. B. Dear. Oxford; New York: Oxford University Press, 1995. 1039 p. Режим доступа: https://archive.org/details/oxfordcompaniont0000unse_j1c0

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А. Кодекс академічної доброчесності

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Я, Кузьмічов Володимир Віталійович, учасник освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування; – надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
  - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
  - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
  - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
    - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
    - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
    - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
    - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
    - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науководослідницькі завдання;
    - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
    - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією; – не підроблювати документи;
    - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
    - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;
    - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
    - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
    - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
    - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей; – не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

14. 10. 2020
(дата)

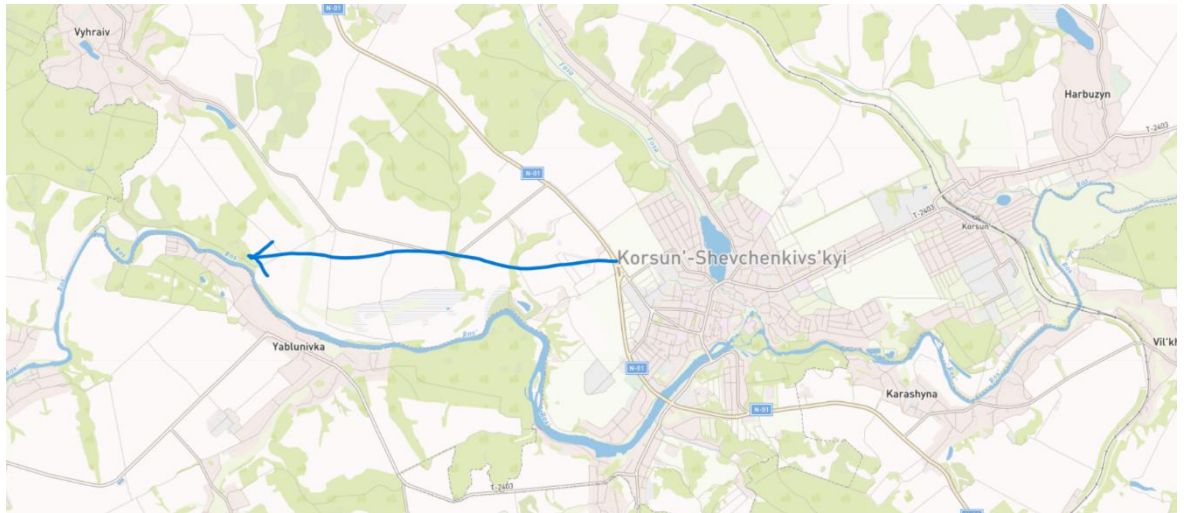

(підпис)

Кузьмічов Володимир Віталійович
(ім'я, прізвище)

ДОДАТОК Б. Карта до наслідків Корсунь – Шевченківської операції

Режим доступу: <https://maps.visicom.ua/c/31.23808,49.42248,13?lang=en>

Карта 1. м. Корсунь – Шевченківський та р. Рось (вказана синьою стрілкою).

ДОДАТОК В

Джерело фотографії: SS-Wiking : the history of the Fifth SS Division
1941-45, автор - Р.Удлер, с. 117.

Фото 1. Німецькі військові, яким вдалося врятуватися з радянського котла.

ДОДАТОК Г

Режим доступу: <https://www.britannica.com/place/Ukraine>

Карта 2. Наступи радянських військ після Корсунь – Шевченківської операції.